

Kovács Teréz²⁸

***Hogyan lett egy termelőfaluból szolgáltató falu?
Társadalmi gazdasági átalakulás Erdőbénye példáján***²⁹

A tanulmány Erdőbénye szociológiai és regionális szempontú településtörténetét mutatja be. Erdőbénye a 16. század derekán – a hegyaljai településcsoport részeként – vált Európa-szerte ismert és magas minőségű borvidékké, majd erre kiépült egy piacképes árucseré-forgalom. A 19. és 20. században megnyílt két bánya, amelyek közül ma már egyik sem működik. Az erdőbényeieknek a szocializmusban egészen az 1970–1980-as évekig kellett várniuk arra, hogy abban a rendszerben jobb legyen a megélhetőségük. A rendszerváltás után munkanélküliség, elvándorlás és a falu lakosságának előregedése állt be. Következésképpen megjelentek az üresen álló házak, amelyeket először a környező városok lakói megvásároltak és második otthonként használtak. Majd a 2000-es évek közepén-végén a városi felső középosztálybeli fiatal- és középkorúak, a dzsentrifikánsok kezdték el a házfelvásárlásokat, akik szőlőterületeket is vettek, és borászati vállalkozásokat hoztak létre, illetve a felújított helyi házakat panzióvá alakították. Ezekkel a vállalkozásokkal beindították a vidékturizmust Erdőbényén.

*Kulcsszavak: borászat, bányászat, idegenek betelepülése, dzsentrifikáció
JEL kód: R29*

***How did a farming village become a service village?
Socio-economic transformation in Erdőbénye***

This paper presents the sociological and regional-viewed settlement history of Erdőbénye. In the mid-16th century, Erdőbénye, as part of the group of Hegyalja settlements, became a well-known and high-quality wine-producing region renowned throughout Europe, and a trade of marketable goods was built on this. Two mines were opened in the 19th and 20th centuries, neither of which is still in operation. Under the socialist regime, the people of Erdőbénye had to wait right until the 1970s and 1980s for a better living under the system. After the change of regime, unemployment, emigration and an ageing of the village population took place. Consequently, empty houses appeared, which were first bought by people from the surrounding towns and used as second homes. Then, in the mid- to late 2000s, the urban upper middle class young and middle-aged gentrifiers started buying up houses, who also bought vineyards and set up wineries, and converted renovated local houses into boarding houses. These enterprises were the basis on which rural tourism was launched in Erdőbénye.

*Keywords: winery, mining, in-migration of foreigners, gentrification
JEL code: R29*

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2023.19>

Bevezetés

Tanulmányomban Erdőbénye településtörténetét mutatom be szociológiai és regionális szempontból és három korszakon keresztül, úgy, hogy minden korszakot két részre különítem el.: Az első korszak egy hosszú időszakot ível át, amely a középkor végétől a második világháború végéig tart. Ennek a kornak azért szentelem a legnagyobb teret, mert a mai viszonyokat vizsgálva,

²⁸ DSc, PTE BTK professzor emerita

²⁹ A tanulmány „A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben” FK 138098 NKFIH által finanszírozott kutatás keretén belül készült.

arra a kérdésre szeretnék választ adni, hogy vannak-e napjainkban olyan társadalmi-gazdasági folyamatok, amelyek – a megváltozott körülmények között – ismétlődnek, párhuzamba állíthatók egyes korábbi korszakra jellemző folyamatokkal? A második időszak a létező szocializmust, a harmadik pedig a rendszerváltás utáni korszakot öleli fel. E két utóbbi korszakban azt a kérdést vizsgálom, hogy hogyan tudtak a helyiek az adott kor radikálisan megváltozott körülményeihez alkalmazkodni?

Magyarország kistájainak katasztere szerint Erdőbénye az Észak-magyarországi-középhegység nagytájban, továbbá a Tokaj–Zempléni-hegyvidék középtájban és azon belül a Hegyalja kistájban található. A Hegyalja kistáj 100–514 méter tengerszint feletti magasságú erősen tagolt lejtővidék. Területhasznosítás szempontjából az erdő 46%, a szőlő 22%, a szántó 14%, a rét, legelő 11%-ot tesz ki. Éghajlata alkalmassá teszi, mind a szántóföldi növények, mind pedig a különböző gyümölcsök termesztésére. A szőlőtermesztésre pedig kiválóan alkalmas. A Hegyalja kistáj hét települése közül városi jogállású település nincs, vonzásközpontként Tokaj, Sárospatak és Sátoraljaújhely jöhet szóba (Dövényi 2010, 791–795). Beluszky Pál ettől eltérően egy nagyobb térséget, 22 települést sorol a (zempléni és abaúji) Hegyalja tájhoz. Ez utóbbit néprajzi szempontból a Felföld délkeleti csücskének is nevezik (Benkő–Wirth 2015). Az UNESCO Világörökség Bizottsága 2002-ben a Tokaj-Hegyalja Történelmi Borvidék 28 települését a kultúrtáj kategóriában felvette a világörökség listájára. Napjainkban ez a borvidék Magyarország legprominensebb borvidéke. Erdőbénye egyike e borvidék települései közül. „Az okleveles forrásokban a 15. század elejétől említett település a hegyekből lefutó Bénye-patak völgyében, festői környezetben jött létre” (Benkő–Wirt 2015, 141).

A múltban Erdőbénye híres személyiségei között kiemelkedett Szepesi Laczkó Máté, mint kora polihisztor (prédikátor, tudós és gazdálkodó személyiség), aki I. Rákóczi Ferenc és Lorántffy Zsuzsanna udvari szolgálatában állt és 1619–1624-ig krónikát írt a térség emlékezetes dolgairól, megemlítve a bortermelést és a borárakat is. „Amikor a krónikát befejezte (1624), mintegy jutalmul Erdőbényére³⁰ került, ahol jól jövedelmező prédikatori állásba került. 1629-ben leégett a falu. A templom, az iskola, a fejedelem borháza, a lőcseiek,³¹ Máté pap háza és még 50 bényei porta lett a lángok martaléka [...] Egyébként Laczkó Máténak mindennapi gondja volt a szőlőművelés, hiszem a prédikátor jövedelmei között három szőlő termését is számba vették. Annyi bora termett, hogy a templom felső szomszédjában fekvő szabad kúriában kocsmáros árulta azokat” (Zelenák 2012, 48). Szepesi Laczkó Máté emlékét ma Erdőbényén mellszobor és róla elnevezett emlékház őrzi, emlékének őrzése beépült a helyiek identitásába.

A térség fő helyi erőforrása a szőlőtermesztésre kiválóan alkalmas talaji- és mikroklímái adottságok és az erre épülő magas minőségű borkészítés, amit az itt élők a 15. és 16. század fordulóján alapoztak meg. Hosszú idők óta ugyancsak fontos erőforrás a fa és annak feldolgozása. A zempléni „hegyeket alkotó kiömlési kőzetek számos ásványi nyersanyagot rejtjenek, ezért évszázadok óta bányásznak az itt lakók” (Mednyánszky 2017, 8). Napjainkban új helyi erőforrás is megjelent, ez pedig a csodálatos táj, a csend, a tiszta és üde levegő, amely sok turistát vonz a térségbe, és nekik pedig megnőtt a különféle szolgáltatások iránti igényük.

A tanulmány első részében a szakirodalom másodlagos elemzésére hagyatkoztam. A szocializmus korát főleg a levéltári anyagokból tártam fel és néhány interjúalanyom visszaemlékezéséből állítottam össze. Erdőbénye rendszerváltás utáni szakaszában felhasználtam a 2015-ös³² és a 2022–2023-ban³³ félíg strukturált interjúkat anyagát.

³⁰ A források szerint a 17. századelőn a falu neve még Erdő Bénye volt (lásd: Zelenák 2012, 49). Sőt egy 19. századi kataszteri térképen is Erdő Bénye szerepel. (lásd: Benkő–Wirth 2015, 141).

³¹ Lőcse szabad királyi városnak a háza a központban a mai Szirmai kastély helyén állt.

³² Kovács Teréz–Bodnár Zsuzsanna 2016: Erdőbénye hagyományos és posztmodern falu között félúton. Az interjúkat Bodnár Zsuzsanna készítette.

³³ „A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben” című kutatás. Az interjúkat Kovács Teréz és Orbán Éva készítették.

Erdőbénye virágkora

A bemutatásra kerülő első korszakot a középkor végétől a második világháború végéig terjedő időszakban jelöltem ki. Ezt az időszakot összességében és a mai távlatokból szemlélve virágkornak nevezem, mert bár ekkor is voltak súlyos csapások, válságok, sőt még tragédiák is, de ebben a korban Erdőbénye a hegyaljai településcsoport részeként Európa-szerte ismert és magas minőségű borvidékké vált, majd erre kiépült egy piacképes árucserre-forgalom – mai szóval élve marketing – ami a lengyel piacok megszerzésében ért a csúcra. Mindez, attól a kortól kezdve egészen napjainkig, fontos hatást gyakorolt az ott élő emberek megélhetésére.

A minőségi borkészítés megteremtésének rögzös útja

Előljáróban – Zelenák István kutatásaira hivatva – kiemelem, hogy a középkori Magyarország leghíresebb borvidéke a szerémi borvidék³⁴ volt. Az ott előállított borok nagyon jó felvevő piacra találtak a Mátyás király udvarában és külföldön egyaránt. A 15. század végén Sopronban és Ruszton is készítettek és külföldre is szállítottak a szerémi borhoz hasonló borokat. A művelés munkálataiban ez utóbbi borvidékek is megelőzték a Hegyalját. „A Tokaji-hegy szőlőművelése már a 15. században kiemelkedett az átlagos termőhelyek közül” (Zelnák 2012, 16), de nem volt dobogós helyen. Ebből a helyzetből kellett az első helyre felkerülnie; amihez hozzájárult, egyrészt a szerémi bor fénykorának gyors leágazása az 1520-as évek elején. A szerémi borvidék fénykorának leágazása leginkább azért következett be, mert a török terjeszkedés elérte és megsemmisítette a vidéket. Másrészt a Hegyaljától északra található szabad királyi városok és a szepesi mezővárosok és azok kereskedő polgárai jó üzleti megérzésének köszönhetően, még a szerémi borvidék fénykorában³⁵ érzékelték, hogy a bor iránt megnyilvánuló lengyel igényt nem a távol eső vidékek drágán vásárolt boraikkal, hanem olcsóbb hegyaljai borokkal célszerűbb kielégíteni. A 16. században már a lengyel főurak mellett a szélesebb társadalmi rétegek is kérték a magyar bor szállításában résztvevő birtokosokat és kereskedőket, hogy küldjenek (hegyaljai) borokat. A megnövekedett kereslet meghozta a megfelelő árakat is.

A török terjeszkedés elől a délvidéki főurak már a 15. században a békésebb északi tájakra költöztek és igyekeztek ezen a borvidéken birtokot szerezni. Rajtuk kívül a szerb fejedelmek is kaptak cserebirtokot, akiket köznépi tömegek követtek. A mohácsi csata után Perényi Péter 1527-ben áttette birtokközpontját Siklósról Sárospatakra és a jobbágyait is tömegesen telepítette Sárospatakra és a többi környező településre. Ez pedig új szőlőfajok elterjedésével járt (Zelenák 2012). „Az igazi áttörés a minőségi bortermelés terén az aszúbor felfedezése (16. század dereka), majd rendszeres előállítását jelentette; az aszú ismertté, kedvelté vált az igényes fogyasztók körében. Rendszerre szerveződött a borkereskedelem” (Beluszky 2022, 8).

Bár az időszak a feudalizmus kora, de ennek ellenére „a szőlők ugyanis nem tartoztak a jobbágyteleki állományhoz (bár utána tulajdonosa feudális szolgáltatásokkal tartozott a földesúrnak). Ez lazította a jobbágykötelmeket, a tehetősebb jobbágyok szőlőt vásároltak, gyarapodhattak, adóikat pénzben rótták le (tehát nem robotoltak), sokan közülük az ún. taxás nemesek közé emelkedtek” (Beluszky 2022, 7). Ez azt jelentette, hogy a szőlőterületek és a borok adásvétel tárgyát képezték, amelyben nemcsak a főurak, hanem attól szélesebb körök – a városok, azok kereskedői, tehetősebb jobbágyok, az egyházak is – piaci szereplőkké váltak.

A szőlőbirtokok szabad forgalma és a borkereskedelem fellendülése vonzotta az embereket Hegyaljára. A fent említett szerémi borvidék fénykorának vége felé a Hegyalján is a szőlőművelés egyre igényesebb lett,³⁶ ami megnövelte a munkaerőigényt. Az egyszerű napszámos munkát a helyiek mellett szlovákok és lengyelek is végezték. A térségbe való beáramlás először népes

³⁴ Szerémség a mai Vajdaság déli, Duna és Száva folyók közötti része.

³⁵ „1500 és 1523 között még a szerémi borok ára volt a legmagasabb. Az időszak kezdetén ez a duplája volt a hegyaljai bor árának” (Zelenák 2012, 31).

³⁶ A 13–15. században terjedt el a szőlők karózása, kétszeri, majd háromszori kapálása, korszerűsödött a bor készítése, pincéket ástak, fahordókban érlelték a bort (Beluszky 2022)

községek kialakulásához vezetett, majd ezek a megnövekedett létszámú falvak bizonyos fokú autonómiára tettek szert azáltal, hogy mezővárosi jogállást szereztek. „Végül is a 13–17. század folyamán 12 hegyaljai település nyert mezővárosi kiváltságot: a 15. század előtt Sátoraljaújhely, Patak és Tolcsva, a 15. században Tokaj, Tállya, Tarcal, Szerencs, Olaszliszka, Abaújszántó, a 16–17. században Mád, Erdőbénye és Bodrogkeresztúr. A hegyaljai mezővárosok közül városiaságával kiemelkedett Patak, a szokványos mezővárosi funkciók mellett a település főúri rezidencia, uradalmi központ, katonai erősség, szellemi műhely-iskolaváros, jelentős a kézműipar a belvárosának településképe is városias” (Beluszky 2022, 9). A többi mezőváros minimum vásártartási joggal rendelkezett, de ez önmagában is elősegítette a borkereskedelem és a kézműipar fejlődését.³⁷

A 15. században a felvidéki szabad királyi városok – Kassa, Eperjes, Bártfa – a saját hasznukra igyekeztek kihasználni a Hegyalján termelt bort, polgárai 1500 és 1526 között már jelentős tételben vásároltak bort és szőlőterületeket is Hegyalján. „A szőlő és borgazdaság irányítását a városok tanácsnokokra bízta, akik évente beszámoltak a kiadásokról és bevételekről. A szőlők ügyeit konkrétan a vincellérek irányították, akik mezővárosi lakosok, esetenként a szőlő előző tulajdonosai, vagy szomszédjai voltak. Kiseb munkákat maguk is elvégeztek. Az első és a harmadik kapálásra bérmunkásokat fogadtak fel. A napszámra és eszközökre a kiadást a város biztosította” (Zelenák 2015, 29). A szőlő művelését és feldolgozását helyben kellett biztosítani, ezért a városok házat és pincét vettek azokban a falvakban ahol a szőlőbirtokuk volt. A szabad királyi városoknak a városháza alatt volt a borospincéjük és a saját kocsmáikban árusították készleteiket. A birtokosok közül többen már ez időszakban kifejezetten eladásra termeltek bort, a szőlőművelésben bérmunkásokat alkalmaztak, a bor értékesítésében pedig kialakulóban volt a kapcsolatuk a kereskedő polgárokkal (Zelenák 2012, 85–87).

Beluszky Pál tanulmányából is tudjuk, hogy a 15–16. században még Kisszebenről, Lőcséről, Késmárkról, Ólublóból is jöttek borkereskedők a Hegyaljára, sőt ebben a korban a lengyelországi Krakko is vásárolta-közvetítette a hegyaljai borokat. Sőt egyes városok továbbra is vásárolták a szőlőket. „A 16. század derekán Erdőbényén és a lizskai határban Lőcse egymás után vásárolt szőlőket, és a legnagyobb birtokos lett a település határában” (Zelenák 2012, 55). Ez a rendszer odavezetett, hogy a szőlőbirtokok nagy arányban kerültek az extraneusoknak (külbirtokosoknak) a tulajdonába. A 16. század végén és a 17. században az autonóm hegyaljai mezővárosok polgárai és a jobbágyfalvak is összefogtak és közösen felléptek a szőlőbirtoklás és bortermelés rendjének egységesítése céljából. „E törekvések legismertebb dokumentuma az 1641-ben Mádon tartott tanácskozás által elfogadott rendtartás, amely az évtizedes szokásjogot, illetve a korábban alkotott rendtartások előírásait vette alapul. E rendtartás(ok) legfontosabb törekvése a külbirtokosok (felvidéki, sőt lengyelországi városok, nemesek, egyházak stb.) beáramlásának fékezése volt (amit a szőlőbirtokok szabad adásvétele tett lehetővé); a „bebírók” a Hegyalja által megtermelt extra jövedelmek egy részét „kivitték” a tájról; eszköze pedig elsősorban a hegyaljai településekben eladásra kerülő szőlőbirtokokra vonatkozó elővásárlási jog biztosítása volt” (Beluszky 2022, 8–9).

A 18. században az orosz és a skandináv boreladásával is bővült a hegyaljai borkínálat. Ebben a korban azonban a birtokosok és a kereskedők jórészt elveszítették szerepüket a borkereskedelemben, és helyüket a görögök és a zsidók vették át. A 17. században a Habsburg Birodalom távolabbi vidékeiről is érkeztek a Hegyaljára izraeliták, az „első képviselőik úgynevezett „faktorok” voltak, akik a helyi termelők és a térben távoli fogyasztók közelében működő kereskedők között közvetítettek. Tevékenységüket a vármegyei és a városi hatóságok – főként a legértékesebb aszúborokat illetően – a borminőség védelmére hivatkozva szigorúan szabályozták, sőt korlátozták” (Benkő–Wirth 2015, 7). A népszámlálási összeírásokból látható,

³⁷ Erdőbényén a vásárokat a Miskolc–Sátoraljaújhely közötti útról a zempléni hegyek belsejébe vezető országúton a Nagy utcában, a mai Kossuth utcában tartották.

hogy Erdőbényére (*1. táblázat*) még a 19. század első felében sem érkeztek izraeliták.³⁸ Hiszen, míg 1840-ben Erdőbényén a lakosság mindössze 0,2%-át, ugyanakkor a szomszédos Olaszliszván már 6,8%-át írták össze izraelita lakosként. A következő négy évtizedben azonban dinamikusan nőtt az izraeliták/zsidók száma és gazdasági erejük is, és látni fogjuk, hogy egy későbbi nehéz korszakban az ő jelenlétük jelentősen hozzájárul Erdőbénye gazdasági válságból történő kilábalásából.

1. táblázat: Az izraelita vallásúak száma és aránya Erdőbényén (1840–1941)

Table 1: Number and proportion of Israelites in Erdőbénye (1840-1941)

	1840	1880	1910	1920	1930	1941
szám	6	332	267	214	153	131
arány	0,2	16,0	11,1	9,0	5,2	4,2

Forrás: NÉDA Hosszú idősoros nemzetiségi adatok. A zsidó népesség száma településenként (1840–1941). Budapest, KSH, 1993. 368–369.

A történelmi események a felvázolt századokban igencsak megnehezítették az akkori hegyaljai, benne az erdőbényei lakosok életét: állandó háborús állapotok uralkodtak, a Rákóczi-szabadságharc legközvetlenebbül ezt a térséget érintette. „A település történetében tragikus esemény volt a 1739-es kolerajárvány, amelyben több mint 500 ember halt meg és amelynek második, 1831-es hulláma szintén sok áldozatot³⁹ követelt” (Tóbiás 2020, 218). Emlékket egy „koleraoszlop” is őrizi a falu határában. A népességfogyás oda vezetett, hogy a házak, telkek egy része üresen állott, a legdrágábban művelhető és ugyanakkor legértékesebb szőlőterületek műveletlenül maradtak. A 18. század Lengyelország a cári birodalom, Poroszország és a Habsburg Birodalom közötti felosztásával a lengyel felvevőpiac kereslete is drasztikusan csökkent. A bor árát és mennyiségét tovább csökkentette a „bécsi udvar” kiviteli vámja, a borkereskedelemben is érdekelt görög kereskedők kiűzése az országból és egyéb megszorítások, korlátozások. Megjelent a borhamisítás, s ezzel a táj presztízse csökkent. Egy-egy békésebb korszak – például a szatmári béke – után, a Hegyalja újjáéledt, növekedett a lakosság, érkeztek jövevények is Rátkára, Hercegkútra, Királyfalvára német ajkúak, újratelepítették a szőlőket és helyreállt a borkereskedelem.

A polgárosodás útján...

Az 1848-as szabadságharc egyik nagy eredménye a jobbágyfelszabadítás volt. Ezzel a mezővárosok jobbágy jogállású lakói is szabad polgárok lettek, bár a mezővárosoknak a környező jobbágyfalvakhoz képest kedvezőbb jogi-társadalmi helyzete megszűnt.

1885 filoxéra járványa elérte a Hegyalját is, aminek végzetes következménye lett. Néhány év alatt kipusztult a szőlőterületek közel 90%-a. A borgazdaság összeomlása munkanélküliséghez és elszegényedéshez vezetett az egész térségben. A 19. század végén egyes hegyaljai településeken új városfejlesztő tényezők jelennek meg: vasút, gyáripár, polgári közigazgatás térségi hatáskörű intézményei. A folyamatnak legnagyobb nyertese Sátoraljaújhely, mint Zemplén vármegye székhelye – a vármegyében egyedülként – rendezett tanácsú városi joggal bírt, igazgatási központ mellett vasúti csomóponttá vált, gyáripár is épült és lakossága nagyon dinamikusan nőtt.⁴⁰ Szerencs járási székhelyé vált, vasúti forgalma és cukorgyára lett, Patak iskolavárosként és kistáji központként tovább erősödött. A gazdasági válságból – mondhatjuk úgy is, hogy a filoxérapusztításból – a fenti települések úgy lábaltak ki, hogy profilverváltást hajtottak végre. Hegyalja többi, főleg addig is kisebb létszámú települései, többek között Erdőbénye is, erre alig volt képes. A fő megélhetési forma továbbra is a borgazdaság lett. Megkezdődött a szőlőterületek

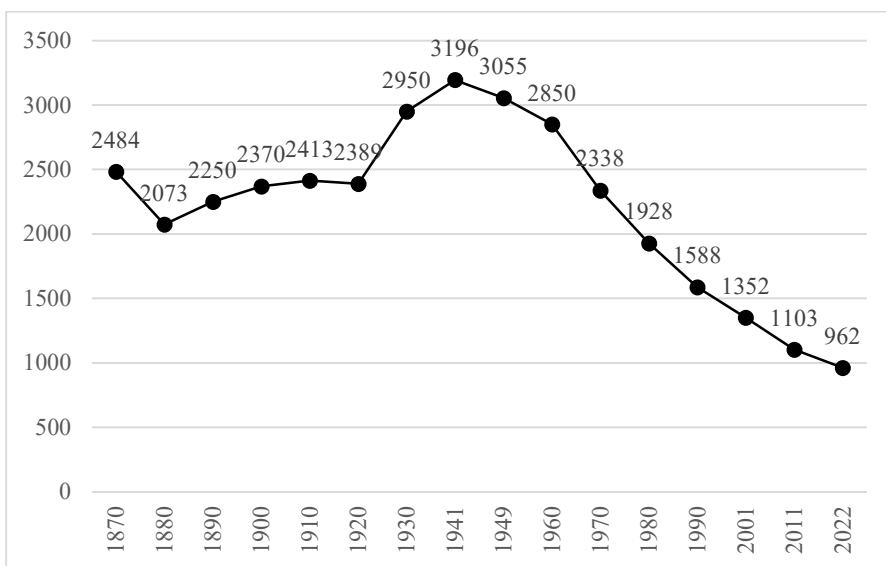
³⁸ Benkő–Wirth ezt elsősorban Erdőbénye rossz közlekedési, s megközelíthetőségi helyzetével magyarázza.

⁴⁰ Sátoraljaújhely lakossága: 1870: 11579, 1910: 21575 fő. (Beluszky 2022).

rekonstrukciója és „1907-re az 1870-es szőlőterületeknek 62%-án díszlett újra a szőlő” Beluszky 2022, 10).

Erdőbényén 1870–1880 között volt egy jelentős lakosságszám csökkenés (1. ábra), ami az említett járváynak tudható be, a lakosság pótlására viszont érkeztek izraeliták. 1880-ban a valaha mért legmagasabb lett az ott élő izraeliták/zsidók száma (332 fő) és aránya (16 %) (1. táblázat). Tevékenységük hozzájárult a kőbányászat felvirágoztatásához is. „Számos adat bizonyítja, hogy a 19. század második felében termelését dinamikusan növekvő kőbánya külföldiek tucatját: olasz, osztrák származású szakembereket vonzott a településre. A különösebb szakértelmet nem igénylő munkafázisokat, azaz magát a kőfejtést helyi lakosok végezték. 1899-től új tulajdonos, az izraelita Beck Sámuel fejleszti a bányát, a következő két évtized az üzem virágkora. Az irányításában népes rokonságának tagjai is részt vettek” (Benkő–Wirt 2015, 140).

Ugyanabban az évben, amikor Beck megvette a bányát kőfaragó üzemet is létrehozott a falu déli határában. A szerzőpáros kutatása szerint az Iskola (ma Hunyadi János) utcában 80 x 100 négyzetméter alapterületű zsinagóga, mellette zsidó iskola, a patak partján pedig mikve⁴¹ állt. A ma is álló temetőjükben a sírkövek nagy részének készítője a híres zsidó kőfaragó Kőgel Márkus Ábrahám volt. Erdőbényén az ortodox irányzattól különvált egy kisebb neológ izraelita irányzat és ők az 1930-as években külön neológ temetőt alakítottak ki. A mai Kossuth és a Hunyadi utcákban a 19. században számos zsidóház állt. Ezekben az egyemeletes vagy földszintes, terméskőből faragott igényes épületekben nemcsak laktak a tulajdonosok, hanem ott voltak a kereskedelemmel, kézműiparral és vendéglátással foglalkozó vállalkozásai is, így méreteikben is jelentősen eltértek a hagyományos őslakosok házaitól. A hagyományos helyi stílusban épített magyarok házai ugyancsak terméskőből faragott, téglalap alaprajzú, hosszú cseréptetős épületek. Az utca felőli szobán két tágas ablak, az udvar felől kőoszlopos-tornác van; az épületek alatt pedig hosszú borospincék húzódnak. A lakóépületek a gazdasági épületekkel (istállók, ólak) folytatódik, majd a gyümölcsös és veteményeskert, illetve a kukorica és here föld következett. A helyi köznyelvben ezeket parasztházaknak hívják és a falu döntően ilyen házakból áll ma is.

1. ábra: Erdőbénye népességének alakulása, 1870–2022 (fő)

Figure 1: Evolution of the population of Erdőbénye, 1870-2022 (persons)

Forrás: KSH Népszámlálási adatok (1970–2021) és Magyarország helységnévtára (2022)

⁴¹ A zsidók hitéletének fontos eleme e rituális fürdőre kialakított fürdő.

Erdőbényén a borgazdaság és a kőbányászat mellett a fára és a kőre alapozott kisiparosok éltek: bognárok, kádárok, kőfaragók. A kádárok nemcsak hordókat, hanem a borászathoz szükséges egyéb faedényeket (kád, puttony) állítottak elő. A kőfaragók pedig lakóházak mellett, sírköveket, lépcsőket, kültéri padokat készítettek.

A korszak fejlődését megszakította az első világháború és a trianoni határ megvonása. Ezzel a Felföld/Felvidék városait, a hegyvidéki bor fő felvevőpiacait határ és vám választotta el. A legnagyobb vesztes ezúttal Sátoraljaújhely, amely határváros lett és elveszítette területének egy részét, északi vonzaskörzetének pedig egészét. A két világháború között állandósultak a borértékesítési nehézségek. Ismét a bányászat irányában indult el a fejlesztés. „Erdőbénye mellett a szarmata korú gejzirtó-medencében 30–40 méter vastagságban kovaföld képződött, amit 1937-óta művelnek” (Dövényi 2010, 792).

A munkahelyek növekedését mutatja az is, hogy Erdőbényén a lakosság szám a két világháború között dinamikusan nőtt. Különösen vonatkozik ez a trianoni határmegvonás utáni első évtizedre (*1. ábra*), következésképpen Erdőbényén az 1941-es népszámlálás alkalmával mérték a valaha volt legnagyobb (3116) lakosság számot (*1. ábra*). Ugyanezen népszámlálás alkalmával a helyi zsidók száma viszont már jelentősen csökkent (*1. táblázat*). 1941-ben már csak 131 zsidót írtak össze és ez a lakosság 4.2%-át tette ki, ami messze alatta maradt a Hegyalja települései átlag zsidó lakosság arányának. Az igazi nagy katasztrófa azonban ezután következett. „1942-ben 30 fiatal férfit munkaszolgálatosként a frontra hurcoltak. A többi erdőbényei zsidó útja 1944 tavaszán Tokajba, majd a sárospataki gettón át Auschwitzbe vezetett [...] A háború után talán egy tucat túlélő tért vissza Erdőbényére” (Benkő–Wirth 2015, 138–139). Közülük sokan kivándoroltak Izraelbe az 1950-es években, illetve Budapestre mentek. 1944-ig a zsidó családok döntően kereskedéssel foglalkoztak. Boltjaik többsége szatócsboltok voltak, ahol sokféle árut lehetett kapni, gyakran hitelben is. Volt köztük vaskereskedő, rőfös (méterárus), trafikos, szabó, hentes, pék, cipész, szikvízgyártó. Benkő–Wirt írásai alapján a társadalmi ranglétra csúcsán a helyi kőbánya-tulajdonosok, a szőlőbirtokosok, malom- és kocsmatulajdonos zsidók álltak.

A két világháború között különösen fontos kiemelni falu történetében az iskolákat. Erdőbényén ebben a korban három felekezeti iskola volt: katolikus, református és zsidó. A levéltárban csak a Római Katolikus Elemi Népiskola anyakönyvi naplói találhatóak meg. Az 1934/35-ös tanévben, az akkor még hatosztályos katolikus iskolában 294 tanuló járt.⁴² Jellemző, azonban, hogy a tanulók nagy része nem járta ki mind a hat osztályt. Ebben a tanévben az első osztályban 74-en, az utolsó hatodik osztályban pedig mindössze 26-an jártak, valószínűsíthető, hogy a szülők idő előtt kivették a gyerekeiket az iskolából, mert a munkában szükségük volt az ő segítségükre is.

Erdőbénye a szocializmus korában

A korszak elejéről csak a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén megye Levéltára (B.-A.-Z.m.l.t) Erdőbényére vonatkozó forrásaiból és néhány helyi visszaemlékezéséből tájékozódhattam. Ez a fejezet is két részből áll: az első az, amikor a falu még a paraszti gazdálkodás korát élte, a második pedig a kollektív gazdálkodásra épülő Erdőbénye. Az 1944 decemberében Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedése a földreform volt. A földreformmal minden párt egyetértett, de annak tartalmáról igencsak eltértek a pártok álláspontjai. Végül a Magyar Kommunista Párt elképzelése alapján a párt akkori ideiglenes földművelési minisztere, Nagy Imre 1945. március 18-án tette közzé a 600/1945.V. évi VI. tv. számú miniszteri rendeletet „A nagybirtok megszüntetéséről és a földműves nép földhöz jutásáról” címmel (Kovács 2020). Mivel Erdőbényén, az egykori Rákóczi – de már többszörös tulajdonváltást megélt – birtok révén volt nagybirtok is, így azt államosították és Tolcsva központtal ebből lett a Tolcsvai Állami Gazdaság. Abban az időben „volt négy állami gazdaság: volt az abaújszántói, volt a Tarcali Állami Gazdaság, volt a tolcsvai, meg volt az újhelyi. Ezeket mind összevonták, lett belőle Tokaj Hegyaljai Állami Gazdaság. Utána ebből lett egy

⁴² BAZVM Lt. VIII.109. Az Erdőbényei Római Katolikus Elemi Népiskola iratai.

Borkombinát, de az már a '70-es évek vége fele volt". Arról nincs adatunk, hogy az erdőbényeiek közül kisajátítás áldozatául esett-e középbirtokos, egyház, vagy gazdag paraszt. Az viszont tudott, hogy volt földosztás és „*az 1945-ös földosztó bizottság elnöke Vavrek Ferenc volt*” (Kiss 2006, 158).

Az hogy az 1950-es évek elején milyen volt a falu birtokszerkezete, arról közvetve értesülhetünk az erdőbényei községi begyűjtési iratokból. Erdőbényén az 1952–1953-as gazdálkodási évben összesen 235 gazdaságról készült olyan irat, ahová a gazdák begyűjtési kötelezettségeit jegyezték fél.⁴³ Ezeken az iratokon a személyes adatokon túl szerepelt az is, hogy a gazdának hány katasztrális hold (kh)⁴⁴ földje van. A földeknek nemcsak az egész, hanem a tizedes számát is jelölték. A tizedes számokat 4-ig lefelé, 5-től felfelé kerekítettem és az egy holdasok csoportjába mindazokat besoroltam, akiknek 0,2–1,4 hold földjük volt. Így eljutottam a falu birtokszerkezetének felvázolásához (2. táblázat). Szembetűnő, hogy a legkisebb, tehát az 1,0 holdasok, illetve, még akkora földdel sem rendelkező gazdák, tették ki a legnagyobb csoportot, hiszen a gazdák 28%-a tartozott ide és az összes 3,0 kh alattiak alkották a gazdatársadalom felét, 52%-át. Továbbá, ahogy nőttek a földterületek, úgy csökkent a gazdák száma (2. táblázat). Az utolsó két csoportban – a kis létszám miatt – már összevontam a gazdák számát s így lettek a 12–14, illetve a 15–21 holdasok. 21 kh felül nem volt begyűjtésre kötelezett gazda Erdőbényén. Hektárra átszámítva csak az utolsó csoportban szereplő négy gazdának a földje érte el legalább a 10 hektárt. A falu három leggazdagabb földtulajdonosai akkor Majerik János (16 kh), Rozgonyi Mihály (17 kh) és Ungvári László (21 kh) voltak. Összességében Erdőbénye gazdatársadalmát ebben a korban jellemzően 5–8 tagú családok alkották és a falu egy szegényparaszti társadalom képét mutatta. Ennek ellenére a begyűjtési iratok adatai alapján a falu gazdáitól irreális terménybeszolgáltatást vártak el, amit a gazdák nem tudtak maradéktalanul teljesíteni. Az erdőbényei tanácsülésen állandó téma volt a begyűjtési és az adókötelezettségi helyzet ismertetése. A tanácselnök Szilai József erről így számolt be: „52 első fél évben a begyűjtési tervet a következőképpen teljesítettük: tej 66%, tojás 85%, baromfi 112%, sertés 73%, szarvasmarha 100%. Azonban a törvény a gabonabeadásra is kötelez bennünket, az idej begyűjtési törvény arra is kötelez bennünket, hogy ez évtől minden dolgozó parasztnak kötelessége, hogy a cséplés után azonnal teljesítse beadási kötelezettségét”.⁴⁵ 1954. január 14-i tanácsülési jegyzőkönyv két fontos határozatot tartalmaz: Az „1) Erdőbénye történelmi szőlő- és gyümölcsstermesztésének fokozása érdekében fel kell kutatni a kopár és parlagterületeket és ezek gyümölcsfásítását és szőlőtelepítését biztosítani kell a termelészövetkezet és az egyéni gazdák útján. Tudatosítani kell, hogy az új telepítési szőlők teljesen mentesek mindenféle beadás alól. 2) A község villamosításához szükséges faanyag kitermelésének, szállításának, a tartóoszlop beállításához szükséges gödrök kiásásának biztosítására minden igaerővel rendelkező köteles két nap fuvar, igaerővel nem rendelkező család pedig kézimunkát teljesíteni.”⁴⁶ Az első határozat azt jelenti, hogy az ötvenes évek elején Erdőbényén már volt egy termelészövetkezet. Tehát nemcsak a fenti begyűjtésre kötelezett családok éltek a mezőgazdaságból, hanem azok is, akik ebben a termelészövetkezetben dolgoztak. A második határozat pedig arról tanúskodik, hogy Erdőbénye villamosítását 1954-ben kezdték el.

⁴³ Ezen felül volt néhány gazda, akiről szintén készült begyűjtési irat, de utólag ráírták az iratokra, hogy „begyűjtésre nem kötelezett”. Valamennyiüknek a földjük még a fél holdat sem érte el. Kiemelendő azonban, hogy nem minden fél hold alattival voltak ilyen kegyesek.

⁴⁴ 1 katasztrális hold = 0,57 ha, vagy 1600 négyszögöl, illetve 5755 négyzetméter.

⁴⁵ BAZVM. Lt. XXIII. 772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek. 1. kötet. 1952. július 13-i ülés.

⁴⁶ BAZVM Lt. XXIII.772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek. 1. kötet. 1954. január 14-üülés.

2 táblázat: Erdőbénye birtokszerkezete a beszolgáltatási adatok alapján 1952–1953 gazdasági években

Table 2: Structure of Erdőbénye's landholdings according to contemporary tax register data for the economic years 1952-1953

	Földterület (kh)													
	< 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12–14	15–21	Össz.
gazdák száma	66	31	24	17	11	2	21	2	7	1	7	7	4	235

Forrás: B.-A.-Z.m.l.t XXIV. 888. Az erdőbényei községi begyűjtési megbízott iratai 1952–1953. év alapján saját szerkesztés.

A tanácsi ülésekre a vezetőségen felül 1952-ben 81 tanács tag is meghívót kapott. A januári ülésen a nagyszámú tanács tagok közül 9 kivételével, még mindenki megjelent, ahol a gazdaságokra vonatkozó fontos kérdéseket tettek fel. A jegyzőkönyvekben szereplők közül, íme néhány kérdés: „Szikszai István tanács tag rámutat, hogy az erdőbényei község legelőterületéből az állami erdőbirtokosság 70 kh területet igénybe vett, ilyen körülmények között, hogyan képzeltető el az állattenyésztés fejlesztése? [...] Kerekes Ferenc felszólal, hogy sok gazdának a lucernamagja még mindig csépeletlenül van, mert a gépállomás nem hajlandó lecsépelni, miért nem kötelezik erre, mikor annak idején a magán cséplőket tudták kötelezni... Az állattenyésztés fejlesztése érdekében biztosítson a kormányzat hatósági áron korpát [...] a szőlőtelepítéshez a karó miképpen lesz biztosítva?” 1954 közepén már csak 47 tanács tag jelent meg, ahol a járási begyűjtési hivatal vezetője is jelen volt és éles kritikával ostromozta az erdőbényeieket a szerinte elégtelen beszolgáltatási eredmények miatt. Ezután már póttagokkal pótolták a hiányzó tanács tagokat, és határozatba foglalták, hogy a tanács tagok igazolatlanul nem mulaszthatnak, nekik kötelességük a tanácsülésen megjelenni.⁴⁷ Az emberek érdeklődését azonban nem lehetett erőszakkal fenntartani, amire a válasz a tanács tagok számának drasztikus csökkentése lett. Akik maradtak, azok már nem tettek fel semmilyen kérdést és mindent megszavaztak. Eközben a tanácselnökök személye is gyakran cserélődött.

Az 1956-os forradalom ebben a faluban is lezajlott, de az országos eseményekhez képest minden késve történt. A helyi forradalmi eseményekről Kis József 2006-ban részletesen beszámolt,⁴⁸ amit az alábbiakban rövidítve összegezek: Október 26-án este Kántor István földműves hangos híradón keresztül hívta a lakosságot felvonulásra, ami nem szokványos módon zajlott, mert a helyi párt-és tanácsi vezetők, amennyiben nem jelentek meg a tömegben, a felvonulók a lakásukra mentek és felszólították őket a csatlakozásra, majd nemzeti színű zászlót nyomtak a kezükbe és a tömeg élére állították. A tüntetők jelszavakat kiabáltak és összetörték a rendőri megbízott irodájának falán lévő népköztársaság címert és a tanács háza falán lévő szegységtáblát. A tanácselnöktől, majd Huszár István pénzügyi előadótól is kérték a tanács háza kulcsát, ők azonban nem tudták odaadni. Ekkor betörték az ajtót, majd a begyűjtési iratokat kidobálták az ablakon. Az iratokat az udvarban meggyújtották és elégették. Közben a tanács házán Huszár István ellen fordult a hangulat, ki akarták dobni az ablakon, de Király József kőfaragó utasítására elengedték, sőt Király és Sturmman Helén haza is kísérték a megrémült előadót, hogy semmiképpen ne essék bántódása. Már-már majdnem szétszéledtek, amikor éjfél körül hangos híradó hívta őket a tanács házára, hogy megválasszák a községi munkástanácsot. A 8 tagú munkástanács testületének elnöke Király József lett, akinek fontos szerepe volt a további helyi rendbontások megakadályozásában is. Létrejött a nemzetőrség. November 4-e után a község élén a munkástanács vezetői maradtak, sőt november 11-én átalakultak Forradalmi Munkás-Paraszt Tanácsná, mintha még nem vették volna észre, hogy a szovjet csapatok már bent vannak országban és levették a forradalmat. December 10-i

⁴⁷ BAZVM. Lt. XXIII. 772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek. 1. kötet. 1953. február 8-i üléséről.

⁴⁸ Kis J. 2006: Erdőbénye. In Borsod-Abaúj-Zemplén megye 1956. Sátoraljúj helyi és Szerencsi járás, 158–163.

kormányrendelet azonban feloszlatta a területi munkástanácsokat így az erdőbényei is megszűnt. December 18-án újjáalakult az Erdőbénye községi tanács végrehajtó bizottsága. Ennek során távozásra kényszerítették a régi vezetőket. A volt Forradalmi Munkás-Paraszti Tanács egyes vezetőit azonban beválasztották az új 9 fős testületbe, annak élére pedig Király Józsefet választották meg. A felruházott hatalommal azonban csak egy hétig élhettek. Előbb a házkutatások, majd a megtorlások, illetve a letartóztatások, a disszidálások és a bebörtönzések következtek Erdőbényén. A régi tanácsi és pártvezetők pedig visszatérhettek a forradalom előtti pozícióikba.

A forradalom után 1957. április 30-án ült össze először a községi tanács, ahol két napirendi pont volt. Az első a község helyzete az ellenforradalmi eseményektől napjainkig, a második pedig az, hogy kik akarták átvenni a hatalmat? Az előadó Vacher László mb. vb-elnök volt.⁴⁹

1958–1962 az országos tendenciáknak megfelelően Erdőbényén is megalakult a helyi községfejlesztési bizottság, amely először a közműfejlesztéssel foglalkozott. Ez egy jogos feladat volt, de a fejlesztéseket még mindig nagyrészt a helyi lakosság „önkéntes munka” felajánlásával próbálták megoldani. Erre, íme egy példa „Nagyon fontos feladata van a bizottságnak, hogy a hidépítéshez az anyag beszállításra kerüljön, ezért szükséges, hogy a lófogatókat beszervezzük társadalmi munkára, hogy az anyag mielőbb bekerüljön [...] A lakosság kérelme, hogy az utcai égők számát növeljük, mert sok helyen ahol nagy a sár, sötétben nem lehet közlekedni mert nincs égő. Tíz égővel növeljük a megvilágítást, de ez nem elég.”⁵⁰ Később több területen is állandó községfejlesztési bizottságokat hoztak létre: a művelődés, a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem, a gyerek- és ifjúságvédelem. A jegyzőkönyvek alapján jelentős mértékben foglalkoztak azzal, hogy a cigánygyerekek közül a szülők sokat nem íratnak be az iskolába, vagy nem járnak rendszeresen iskolába és nincs megfelelő ruhájuk.

A kollektivizált mezőgazdaság korszaka

Országszerte az 1958–1961-es évek falun a parasztgazdaságok megszüntetése és a kollektív gazdaságok létrehozása jegyében telt el. Az erdőbényei tanácsi jegyzőkönyvek nem szólnak arról, hogy a mezőgazdasági bizottság erről a kérdéstről is tárgyalt volna. Ezt a feladatot abban a korban ott is bizonyára csak a pártszervezetben tárgyalták meg. A korszakról egy visszaemlékező a következőképpen vallott: „*Tehát a Lenin Kohászati Művekből jöttek az agitátorok. Ha szépen, ha csúnyán, azok az emlékek megvannak. Nagyon sok olyan emberrel volt alkalmam találkozni, akik nagyon csúnyán összetörték. Volt olyan itt a környékünkön, aki meghalt [...] végül itt megalakult az Erdőbénye Kossuth Szakszövetkezet*”. A szakszövetkezetek nagyobb szabadságot adtak a tagoknak, mint a termelőszövetkezetek. Különösen igaz ez az olyan kisparcellás szőlővidékre, mint amilyen Erdőbénye volt. „*Itt nem volt háztáji senkinek, hanem mindenki megtarthatta a saját földjét [...] akkor még sok jószág volt a faluban, volt szarvasmarha, volt juh, volt nagyon sok ló, fuvaros [...] aztán lassan a '80-as években ez elkopott*.” A közös gazdasághoz csupán pár száz hektár szántó, szőlő, erdő és a juhászat tartozott, a többi magánművelésben maradt. A szakszövetkezet jövedelme kisebb arányban származott a mezőgazdaságból, mint az úgynevezett melléküzemágakból. Az Erdőbénye Kossuth Szakszövetkezetben a következő melléküzemágak voltak: esztergályos-, lakatos-, asztalos-, kádár-, kőfaragó-, takarítóüzem, varroda. „*Mindent csináltunk a fiatalpú cipőtől kezdve a hordóig, virágdezsáig, [...] 1983-tól megszűnt az érc- és ásványbányánk és akkor átadták a vagyonállományt a szakszövetkezetnek [...] Budapesten, Balatonfüzfőn, Pécsen, Miskolcon is volt melléküzemágunk*.”⁵¹ A melléküzemágakban dolgozókat is beléptették tagnak, így gyakorlatilag többen voltak a nem helyben lakók, mint a helyben lakók.” Ez a rendszer nemcsak Erdőbényén, hanem sok más helyen is a kölcsönös előnyök és kényszerek nyomására alakult ki. Az 1970-es években az erdőbényei szakszövetkezethez csatoltak két másik

⁴⁹ BAZVM. Lt. XXIII. 772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek 2. kötet. 1957. április 30-ai ülés.

⁵⁰ BAZVM. Lt. XXIII. 772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek 3. kötet. 1962. január 12-i ülés.

⁵¹ Ezek a városban lévő „melléküzemágak” külön elszámolási egységek voltak.

település (Baskó és Komlóska) szövetkezeteit is. Ez azt jelenti, hogy az Erdőbénye Kossuth Szakszövetkezet az adott korban egy jól jövedelmező és szerteágazó tevékenységeket végző gazdaság volt. Az 1970–1980-as években legalább ilyen jól jövedelmező második gazdaságot is kialakítottak az erdőbényeiek. Erről egyik helyi lakos így beszélt: *„Tehát mindenkinek volt egy darab szőlője, mellette volt egy kis egy sáv, ahol volt egy pár gyümölcsfája. Rengeteg szilva volt, alma volt, körte volt. És akkor ebből főzték a pálinkát. Sárospatakon volt a központ, oda tartozott az itteni pálinkafőző”* Az 1970-es évek közepéről egy másik visszaemlékező így beszélt: *„elhagyott parlag területet megvettem. Először egyet, kettőt, úgyhogy három darabban csináltam, az lett összesen egy hektár. [...] Akkor még lehetett felvenni 1,5%-os kamat mellett telepítési kölcsönt, abból telepítettem. [...] Aztán meg a borkombinát adott termelési előleget, igen. Aztán garantáltan megvásárolták a mustot [...] A rendszerváltás előtt volt olyan 2 hektár szőlőm, de kutyasokat dolgoztam, mert akkor még nem volt olyan technológiai háttér, mint ma. [...] Mindenki, akinek nem volt esetleg saját szőlője, mert fiatal volt, például akik a bányában dolgoztak, letudták reggel 6-tól 2-ig a műszakot, délután még estig olyan szépen meg tudott egy jó napszámot keresni, vagyis nem napszámában dolgoztak, hanem felvállaltak egy darab szőlőt, hogy azt ennyiért bekapálják. Tehát azt mondta, ezt a fél holdat 5 ezer forintért szoktuk bekapálni. Akkor 5 ezer forint⁵² nagyon sok pénz volt”*. Visszaemlékezésekben többen úgy vélik, hogy a falubelieknek a szocializmusban több szempontból is jól ment a dolguk: *„A '70-es években már nem földutak, hanem aszfaltozott utak lettek, sajnos a macskaköves utak nagy részét is leaszfaltozták. Az emberek közül nagyon sokan dolgoztak a bányában, az üdülőben, a helyi tsz-ben. Tartottak állatokat, a földművelés, azon belül is a szőlőművelés volt jellemző foglalatossága a falubelieknek”*.

A szocializmusban hiánygazdaság volt, mindent el lehetett adni, amit megtermeltek az országban. Különösen vonatkozik ez az italra. A bort, pálinkát elsősorban a Szovjetunióba szállították és adták el.

A hiánygazdaság és az, hogy még éltek a parasztként szocializálódott gazdálkodási hajlammal bíró családtagok, elősegítette a ház körül, a saját udvarban és földön végzett gazdaság részleges fennmaradását. Közvetlenül a szakszövetkezet megalakulása után ilyen módon állították elő a legtöbb élelmiszert. Így ez volt a legfontosabb megélhetési forrás, azonban – mint már az előbbiekben szó volt róla – az 1980-as években, ahogy kiöregedtek a szakszövetkezetbe belépők és ezzel párhuzamosan nőtt a szőlő, illetve a bor és pálinka felvevő piaca, úgy csökkent a nagyállattartás, de a családi önellátására fenntartott sertés- és baromfitartás a rendszer végéig jellemzően fennmaradt. Ugyanez vonatkozik a zöldség- és gyümölcsstermesztésre is. Ezzel az élelmiszere fordított kiadásait jelentősen tudták csökkenteni.

A visszaemlékezéseket elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy, míg az erdőbényeiek a szocializmus első – Rákosi-féle – korszakához nem, addig a második – Kádár-féle – korszakában, annak kezdeti éveit leszámítva, az 1970–1980-as években megtanultak alkalmazkodni és megtalálni számukra a rendszerben a jó helyüket.

A rendszerváltás utáni korszak

Ez a korszak is két részre osztható. Az első rész a rendszerváltástól a 2014. évi Bor mámor Bénye Fesztivál megtartása és e fesztivál fogadtatásának bemutatásáig tart.⁵³ Majd ezután következik a második időszak, amely egészen napjainkig tart, és amelyet a vidéki dzsentifikáció megközelítéséből mutatom be és Erdőbényét helyenként összehasonlítom más dzsentifikált településsel. A „vidéki dzsentifikáció szakkifejezés az angol rural gentrification tükörfordításaként született. Vidék alatt a nagyvárosoktól távoli vidékies területeket értjük, nem pedig a „nem budapesti” vidéki térséget, míg dzsentriként az angol eredeti tartalmát alapul véve a feltörekvő középosztályi rétegekre és nem a lecsúszó nemességre utalunk” Tomay–Völgyi 2022,

⁵² Egy egyetemi docens havi fizetése 5000 forint körül volt.

⁵³ Erről bővebben lásd Kovács–Bodnár 2016.

66. „A dzsentifikáció szinte elkerülhetetlen hozadéka a két eltérő életmódú és értékrendű csoport egymás közötti konfliktusa”. Nemes–Orbán–Tomay 2022,

A rendszerváltás lebonyolítását a falu lakossága kizárólag negatív jelzővel illette: „*Mire kifizette a falu a hitelt (az iskola felépítésére gondol) addigra itt a nagy rombolás eredményeként olyan szinten lecsökkent a gyerekszám, hogy nincs kit felnevelni.*” „*A borkombinát is összeomlott, és szétszedték a területeket, összesen pár tíz hektárnyi terület maradt, és megszűnt a felvásárlás, a szőlő nem kellett a kutyának se, és akkor jöttek az alföldiek az aranyháromszögből ide szőlőt venni bagó pénzért.*” A borkombinát – amelynek helyben is volt foglalkoztató részlege – mellett privatizálták a két legnagyobb foglalkoztatót, a szakszövetkezetet és Magyarország egyetlen – 1937 óta működő – kovaföld bányáját. A bánya korábbi igazgatója erről így vélekedett: „*Mikor még mi voltunk, 107 fő volt, de most már ilyen 6-7 fő van. [...] Még '89-ben privatizáltuk a céget, és úgy nem éreztem azt, hogy nekem ott van perspektívám. Tehát abból volt egy vegetálási szint egy fizetésecske, de az is nehézkesen jött már a végé fele. Többször csődbe lett víve, kihozva a csődből, és akkor így kellett egy egzisztencia [...] Még '87-ben vettem egy szőlőt, és akkor utána még többet, mert olcsó volt, az emberek szabadultak volna tőle, majdnem ingyen volt. [...] 8 hektárom van most, amin dolgozunk, meg 7 hektár, amivel majd lesz valami, mert nincs benne most még szőlő.*” A volt bányaigazgató Erdőbénye legforgalmasabb helyén vett 2003-ban egy hatalmas pincét, afelett lévő épületből kialakított egy termelői borkimérésre és fix körös borkóstolásra alkalmas helyiséget. Bár Bodrogkeresztúron lakik, de Erdőbényén ma ő az egyetlen olyan borász, aki egész éven át nyitva tart egy a bor-, must- és kávéfogyasztásra alkalmas pincét. A szocializmus vége felé Erdőbényén felépült az új iskola, az Antall-kormány alatt pedig a tornaterem. Számítástechnikai, könyvtári ellátottság szempontjából nagyon jól felszerelt és jó tanárokkal bíró iskola volt. Az átadáskor az iskola még teljes kihasználtsággal működött, és volt, hogy párhuzamos osztályok is voltak azonos évfolyamon. A gyereklétszám azonban csökkent. A falut, főleg az érintett pedagógusokat és szülőket sokként érintette, hogy az iskola 2008 szeptemberétől önállóságát elveszítette, és azóta a bodrogkeresztúri Eötvös József Általános Iskola Erdőbényei Szent István Általános Iskola Telephely néven működik hat osztállyal. Ehhez hasonló szervezeti egységként működik az óvoda is. Az iskola hat osztályába a 2022/2023-as tanévben 32 gyerek járt. A hetedik–nyolcadikosok naponta busszal járnak Bodrogkeresztúrra az általános iskolába. A szükséges tanerőt úgy oldották meg, hogy a tanárokat utaztatják a két település között. Ha „*nincs, iskola akkor meghal a falu*”, hangzott el az egyik helyi kulcsszereplőtől.

Sokan munkanélküliek lettek, a fiatalok mentek a városba, vagy külföldre. A lakosság drasztikusan csökken (*1 ábra*) és akik maradnak azok között is egyre több az idős személy. A helyiek a fő problémának a munkahelyek hiányát látják. A megoldást pedig a polgármester egy nagybefektető megjelenésében remélte, de hosszú ideig csak a közmunka hozott enyhe javulást. Nemcsak a munkahelyek szűntek meg, hanem a házkörűli önellátást szolgáló termelést is csak esetleg a munkaképes idősebb generáció egyes tagjai folytatják: „*Férjem már nyugdíjas, itthon gazdálkodik. Van egy nagy konyhakertünk, egy kis szőlőnk, tartunk állatokat: malacot, tyúkokat. Mindig is arra törekedtünk, hogy megtermeljük azt, amire a családuknak szüksége van, amennyire csak lehetséges önellátóak legyünk, minél kevesebbet kelljen boltból vásárolnunk élelmiszert.*” Az önellátásra való termelés megszűnése összefügg a generációváltással is: „*Hát sokan nem tartanak már háziállatot, amit eddig tartottunk. Ha például azt vesszük, hogy nekünk gyerekkorunkban volt általában két malackánk, nem tudom én, hány tyúk, pulyka, kacsa, minden ilyesmi... Anyáéknak hatalmas nagy kertjük volt, és ők ültettek kukoricát, lucernát, mindent, meg hát ugye vették is a tápot nekik [...] hosszú parasztházunk volt, a gang előtt szőlőtőke felfuttatva. A szemben lévő oldalon volt 1,20 m szélességben egy ilyen kis fakerítéssel elkerítve kis kert, benne paradicsom, paprika, ami hirtelen kell kézhez [...] A kertet már nem csinálom. Az első két évet csináltam, de megmondom őszintén, az időjárás mindig... elverte a jég, vagy valami problémája lett... sziklakert lett a helyén, igen, de tele vagyunk dísznövényekkel, tujákkal, sövényvel [...]. Csak egy cicám van...*”

Egyre több lett az üresen álló ház. Ezért a házak olcsók lettek és jellemzővé vált, hogy debreceni, nyíregyházi és budapesti értelmiségiek (orvosok, tanárok) is vásároltak üresen álló esetleg leromlott házakat, azokat felújították és hétvégi háznak használták. Tehát csupán néhány hétvégén, meg nyáron tartózkodtak benne. A falubeliek szemében ők lettek a vikendesek. Ez a tendencia ma is folytatódik; az ország minden tájáról, sőt Szlovákiából és Lengyelországból is jönnek második otthon vásárolni.

Nagy változást hozott az, hogy a 2000-es évek elejétől, közepétől Erdőbényén megjelentek a dzsentrifikánsok is. Tehát középosztálybeli – értelmiségi/vagy anyagilag kiemelkedően jól szituált, vállalkozószellemű, gyakran külföldi munkatapasztalatokat szerzett budapesti, egyéb nagyvárosi, esetleg Balaton környéki fiatal, de inkább középkorú személyek, akik először szőlőterületeket, majd házat is – alatta pincével – vásároltak, vagyis komolyabb befektetéseket eszközöltek Erdőbényén. Motivációik oka az volt, hogy, mivel Erdőbénye egy gyönyörű természeti környezetben, csendes, a világtól elzárt falu, ráadásul olcsók az ingatlanok, ezért most itt fognak bele a szőlészetbe-borászatba, amire ráadásul a térség agroökológiai adottságai is kiválóak. Azonban Szőlőszemmel ellentétben (Tomay–Völgyi 2022), jellemzően nem költöztek be a faluba, hanem, legalábbis egy darabig maradtak a fővárosban, esetleg Sárospatakon telepedtek le és onnét irányították a gazdaságukat, de gyakran tartózkodtak az erdőbényei birtokukon (szőlőikben, házaikban). Ők hozták létre a Bor, mámor, Bénye Egyesületet, majd megszervezték az azonos nevű fesztiválokat. A kezdetekről az Egyesület első elnöke így beszélt: *„Az ötlet az úgy jött, hogy 2007, 2008, 2009 környékén volt már öt-hat olyan hasonló borászat, tehát máshonnan idetelepült, és elkezdett itt ilyen kis, ma Magyarországon kézművesnek mondott borászati tevékenységet folytatni, és valamikor csináltunk egy megbeszélést, ez 2009 tavaszán volt, hogy meg kéne mozgatni a falut is, meg egyáltalán a falunak csinálni valami hírverést, mert hiába vagyunk itt, gyakorlatilag turista nem jön erre, meg semmi nem történik a faluval, és senki nem tudja, hogy hol van Erdőbénye, és hogy csináljunk egy fesztivált. Akkor ebben azt hiszem, hogy hat borászat vett részt, akkor ennyi is volt körülbelül a faluban. Ezt inkább úgy lehet elképzelni, mintha párhuzamosan szerveztünk volna hat ilyen házibulit. Tehát nagyon kevés, a szó eredeti értelmében vett program volt. Talán lehetett öt-hat ilyen kis kiállítás, itt zenél valami DJ, ott csak a tulajok csináltak valami zenét, a harmadik helyen arcfestést csináltak a gyerekeknek. Ez valóban egy nagyon jó hangulatú, minimál költségvetésű rendezvény volt. Az emberek sétálgattak, megvettek egy pohár bort és azt kóstolgatták. A következő évben egy kicsivel többen jöttek, azután volt egy nagy hanyatlás, mert a látogatók száma lecsökkent”. Választóvonalat jelentett a 2014-es immár hatodik Bor, mámor, Bénye Fesztivál, amely három napig tartott és e három nap alatt Erdőbényén megfordult háromezer ember. Ekkora az Egyesület tagjainak a száma 2009-hez képest már megduplázódott. Az, hogy kiket vártak a fesztiválra az elnök a következőképpen határozta meg: *„Mi 18 és 45 közötti, kultúrára, borokra költő, jólszituált pesti, debreceni réteget próbálunk megcélozni. Tehát aki szereti a kultúrát és tud is rá költeni”* A fesztivál idejére két utcában műanyagszalagot húztak ki, néhány helyen rácsot is felállítottak a forgalomelterelés céljából. Ez a helyiek szemében úgy csapódott le, hogy lezárták az utakat. Felállítottak a rendezvény határán több információs pultot, ahol a fesztiválmunkások a belépőjegyek megfizetése után karszalaggal és programfüzettel szolgálják ki a fesztiválra érkező látogatókat. Az öslakosok ingyen kaptak karszalagot, amit kizárólag személyesen és személyi igazolvánnyal vehettek át. Az, hogy hogyan fogadták a helyi lakosok a 2014-es Bor, mámor, Bénye Fesztivált egyik öslakos így foglalta össze: *„A legelső alkalommal amikor az interneten olvastam, hogy célközönség a havi 250 és 500 ezer forint között kereső, 35 és 45 év közötti gyerekes családok – és ez így le volt írva – nem gondoltam, hogy két hónap múlva megjelenik itt 3000 ember. [...] Ehhez a falu, csak díszletként kellett.”* Összegzésként megállapítható, hogy a Bor, mámor, Bénye fesztiválszervezőinek szempontjából a fesztivál sikerét mutatta, hogy a település hírnévre tett szert, az ingatlanok árai emelkedtek, és ezáltal a falu „megmentőinek” érezték magukat, míg a településvezetés és a helyiek úgy élték meg a helyzetet, hogy ők kiszorultak a fesztivál szervezéséből, és a remélt munkalehetőség helyett „díszletként” használta a fesztivál a falut. A helyi megélt és a turisztikai valóságok szétváltak és összeütköztek (Nemes–Orbán–Tomay 2022,*

107), de nem vezettek a területi, emberi, kulturális erőforrások eróziójához, mint ahogy az Balaton-felsőn megtörtént.

Közeledés a helyiek és a dszentifikánsok között Erdőbénye jövőbeni fejlődési irányának meghatározásában

A fesztivál szervezőinek és a település vezetésének, lakosainak széttartó érdekei és elvárásai oda vezettek, hogy a Bor, mámor, Bénye Egyesület vezetésében 2017-ben változás állt be. Az új elnök – aki egy értelmiségi-nagyvállalkozó családból származott – és gyerekkorára óta kötődik Erdőbényéhez. Ebbe a faluba, ahogy maga is mondta, 1996-ban tette be először a lábát, amikor a szülei megvették egy leromlott kúriát, majd azt felújították. A felújítás tíz éven keresztül tartott, de végül nagyon szép eredeti állapotban visszaállított kúria lett belőle a falu szélén, ráadásul az egy pompás természeti környezetben áll. Közben megjárta Amerikát és Németországot. Debrecenben beiratkozott a jogi egyetemre, de azt nem fejezte be, hanem 2010-ben elkezdett Erdőbényén – szőlészetben-borászatban és építkezésben – dolgozni. Három-négy évig még nem költözött be a faluba, de gyakorlatilag hétfőtől szombatig ott volt. Majd 2013–2014-ben eladták a debreceni lakásukat és a feleségével végleg Erdőbényére költöztek.

„A birtokközpont, az maga ez a komplexum itt, ez a három telek egyben. A kúria az igazából reprezentációs célokat szolgál. A felső szint az privát, oda édesanyámék, ha jönnek, akkor ők ott vannak, ott laknak. De egyébként ők Debrecenben élnek, tehát ez ilyen hétvégi háznak megmaradt nekik. Ugye itt van a borkóstoló helyiség, kint beindítottunk most már harmadik éve egy éttermet. Tehát szezonálisan van nyitva az étterem, hétvégén csütörtöktől vasárnapig, attól függően, hogy a szezon hogyan alakul. A szomszédban megépítettük most a borászatot. Az is egy ilyen hároméves projekt volt körülbelül a befejezésig. Addig elég mostoha körülmények között készítettük a bort. A technológiánk az már régen megvan, csak maga ugye az épület az nem volt normálisan megcsinálva, hát mondhatnám egy romépületben csináltuk eddig. Minden, amit itt tetszik látni, azt jóformán két kézzel csináltuk meg. [...] átlagosan 5 ezer palackot termelünk évente.” Hat, hét alkalmazottja van, de olyanokat vett fel, akik több mindenhez is értenek. „A szakácsom is most szezonban szakácskodik, szezonon kívül meg jön velünk ki metszeni, vagy akár bort fejteni tehát, hogy nálunk mindenki csinál mindent [...] eleve így is veszem fel az embereket. A szakácsom az Pest mellől jött, ő ide költözött direkt a munka miatt. [...] tehát hét közben például júliusig nem volt felszolgáló, tehát én voltam a felszolgáló, csináltuk a hétköznapi normális munkát, vagy hogy mondjam, tehát a borászathoz-szőlészethez tartozó munkát, pénteken akkor meg felszolgálóskodtam vasárnapig. [...] Nekem a célom az lenne, hogy a befektetéseimből mások is megéljenek, tehát az alkalmazottjaim. Nekem ez nagyon fontos. Tulajdonképpen az én sikereimet nyilván a borban is mérem, meg azok által elért sikerekben, de legfőképpen nekem a sikereim mérése az, hogy én hány embert tudok eltartani, mint vállalkozó.”

2022-ben a Bor, mámor, Bénye Egyesületnek 15 borász tagja volt, és mint arról szó esett, az Egyesület 2017-ben a fentiekben bemutatott borászt választotta meg elnöknek. Az, hogy miért került sor az elnökváltásra, az előbbi és az utóbbi elnököt is megkérdeztük 2022-ben. Az előbbi azt mondta, hogy nem tudja miért nem őt választották meg, az utóbbi szerint a fesztivál jövőjének az iránya körül alakult ki vita és az előző elnök változatlanul grandiózus fesztiválok megtartása mellett érvelt és elképzelésével végül egyedül maradt. A jelenlegi elnök stratégiája két fontos pont köré csoportosul:

Az egyik pont arra vonatkozik, hogy milyen fesztivált szeretnének a jövőben? „Igazából egy kis családi fesztivált szeretnénk csinálni. Nekünk nem az kell, hogy ide 50 millióért jöjjenek fellépők. Mi nem ötezer embert akarunk, nekünk kétezer ember a maximum, amit itt úgy be tudunk fogadni, hogy itt az emberek kényelmesen, nyugodtan tudjanak a fűben üldögélni, ne az, hogy egymás hegyén, hátán legyenek. És mi ebből nem akarunk kinőni. Mi ezt a fesztiválmodellt, ezt akarjuk tökélyre fejleszteni. Elsősorban anyagilag. Az a legfontosabb tehát, hogy ne az legyen, hogy nekünk minden szezon végén úgy kelljen remegni, hogy vajon megjön-e a tízmillió forint támogatás, vagy az ötmillió forint, mert különben csődbe megyünk, vagy mi kifizetjük. Hanem azt

akarjuk, hogy gyakorlatilag egy önfenntartó fesztivál legyen, ha egy fillértámogatást nem kapunk, akkor is.” Ez a stratégiája valahol az induláskori, a 2014-es első fesztivál, amit még a borászok és a falu együtt szerveztek, és a 2014-es – anyagi szempontból és a látogatók számát tekintve is nagyszabású fesztivál között van. A stratégiának másik pontja, hogy milyen legyen a kapcsolat a faluval? „Az előző vezetése ennek a Bor, mámor, Bénye Egyesületnek nagyon rossz viszonyban volt a faluval. És nekem ugye ez volt az egyik fő feladatomból, hogy rendbe rakni ezt a viszonyt, és most már odáig jutottunk, hogy kooperálunk is, egymást húzzuk fel a színvonalra. Akár egy Aszú fesztiválon mi is most már ott vagyunk [...] most már ugye hozzuk be ide kívülről, hogy egyáltalán, hogy kell kinézni egy bulinak, mi a gasztronómia, és most már ők is látják, ők is megkóstolják, és most már tehát megfogalmazódott ez a helyiek részéről is igen.”

Az tény, hogy a dzsentrifikánsok, a városi felső középosztálybeli borászai házakat vásároltak és azokat felújították, az a faluban mindenkinek tetszik, örülnek annak, hogy Erdőbényén már nincs sok romos, gazdátlan ház.

Arra a kérdésre, hogy, mit kellene megváltoztatni a faluban az egyik kulcsszereplő így válaszolt: „*munkahelyeket létesíteni. Üzem, gyártósor jó lenne, ide költöznének emberek, vagy átképeznék őket, hoznák a családot, fiatalodna a település*”. A helyi vezetés viszont elmozdult egy modellváltás irányába. 2022-re az önkormányzat két egykori szolgálati lakását felújította és vendégházként hasznosítja. Erdőbényén az egyéb beruházások is a turizmus irányába mutatnak. A helyiek közül is páran vettek, vagy örököltek házat és azt ők is panziókká alakították át. Erdőbényén 41 vendégház van.⁵⁴ Ezek a vendégházak változóan 5-40 fő elszállásolására alkalmasak, de leggyakoribbak 20 fősök. Két okból kifolyólag jött létre ilyen sok vendégház: Egyrészt, azért, mert házfelújításra nem, de szálláshelykialakításra lehetett támogatást felvenni, másrészt, akik úgy döntenek, hogy vendégházat alakítanak ki azoknak az erdőbényei táj szépsége és a falu hangulata olyan vonzó volt, hogy ebből egy szeletet szeretnének magukénak tudni. A tulajdonosoknak a vendégfogadásból származó bevételeik minden esetben csak az egyik, és jellemzően nem a legfőbb bevételi forrásuk. A tulajdonosok közül 11-en a helyi lakosok és további négyen vannak azok a dzsentrifikánsok, akik már életvitel szerűen Erdőbényén élnek. A többi dzsentrifikánusra viszont ez nem jellemző, mert továbbra is Budapesten, vagy egy másik városban laknak. A dzsentrifikánsokat a közös vonások mellett, a faluközösséghez való viszonyulásuk alapján megkísérlek három csoportot felállítani besorolni: Az egyik csoportba azok tartoznak akik, az évi egy fesztivált leszámítva, kizárólag csak üzleti tevékenységük révén kötődnek Erdőbényéhez; a másik csoport tagjai a szőlő, a borászat és a vendégház révén, gyakrabban jönnek Erdőbényére és már több szálon kötődnek a faluközösséghez, mint az előbbieket, a harmadik csoport pedig azok (a budapesti informatikus, történész, marketinges, futball manager) tartoznak akiknek a borászat, vagy a panzió inkább hobbit jelent és ők, különösen a covid járvány után, már többet tartózkodnak a faluban, mint korábban és egyre több kapcsolatot építenek a faluközösséggel, mert nekik Erdőbénye az életük zajosabb oldalától való elfordulás és az egészséges élet terepe.

Következtetések

Tanulmányomban, mai távlatból nézve, Erdőbénye 15. századtól napjainkig terjedő szociológiai és regionális szempontú településtörténeti elemzésére vállalkoztam. Ebben a hosszú időtávban három dolog mindig jelen volt, az első a szőlő- és a bortermelés és a borértékesítés. A második a 19. század második felében a bányászat megjelenése. A harmadik dolog pedig az volt, hogy ezeket a gazdasági ágazatokat mindig idegenek indították el és ezek további betelepülést gerjesztettek. Az viszont, hogy egyes korokban kik és milyen körülmények között tudtak abból megélni az évszázadok során változott.

⁵⁴ A helyi jegyző az 239/2009 Korm. rendelet alapján (2023.05.24-ig) kiadott szálláshely- engedély adatai szerint.

Erdőbénye csak a 16. század derekán – a hegyaljai településcsoport részeként – vált Európa-szerte ismert és magas minőségű borvidékké, majd erre kiépült egy piacképes árucserre-forgalom – mai szóval élve marketing –, ami a lengyel piacok megszerzésében ért a csúcsra. A szőlők nem tartoztak a jobbágyteleki állományhoz, vagyis a szőlőterületek és a bor szabad adásvétel tárgyát képezték, de ennek a lehetőségnek a kihasználása nem a helyieknek – akiknek csak napszámos munkák akadtak –, hanem a külbirtokosoknak, és azok közül is a felvidéki szabad királyi és a szepesi városoknak, de különösen Lőcse városának adatott meg a legnagyobb mértékben. A 16. század derekán Erdőbényén és a lizikai határban Lőcse egymás után vásárolt szőlőket, és a legnagyobb birtokos lett a település határában, a belterületen háza és pincéje is volt.

Erdőbényét története során több olyan csapás is ~~értéke~~ érte – tűzvész és járványok –, amelyek a lakosságának jelentős részét elpusztították, de a természeti csapások sem kímélték őket. 1885-ben a filoxéra járvány elérte a Hegyalját is, aminek következtében néhány év alatt kipusztult a szőlőterületek közel 90%-a. A borgazdaság összeomlása munkanélküliséghez és elszegényedéshez vezetett az egész Hegyalján, de 1907-re az 1870-es szőlőterületeknek már 62%-án díszlett újra a szőlő. Erre a korra esik az izraeli lakosság megjelenése a 19. század végén. Nedűkhöz kötődik a kőbányászat felvirágoztatása és kőfaragó mesterség meghonosodása. A dinamikus növekvő kőbánya külföldiek tucatját: olasz, osztrák származású szakembereket vonzott a településre. A különösebb szakértelmet nem igénylő munkafázisokat, azaz magát a kőfejtést helyi lakosok végezték. Felépültek a szép kőházak, amelyek alá pincék kerültek és a falu gyarapodott. A két világháború között megnyitották a kovaföld bányát is, ami a szőlő és bortermelés mellett további munkahelyek létesítését jelentette az ott élők számára. Mára azonban a helyi bányászat megszűnt.

1945-ben Erdőbényén is volt földosztás és megalakult egy szövetkezet. 1954-ben kezdődött el a falu villamosítása, aminek kivitelezésében kötelező volt a helyieknek is fogatos kocsival, vagy gyalogmunkával részt venni. A Rákosi-korban a beszolgáltatási kötelezettségek irreálisan magasak voltak és akkori Erdőbénye egy szegényparaszti gazdatársadalom képét mutatta. Talán a legnagyobb csapást a helyi parasztságra mégis az 1961-es kollektivizálás mérte, hiszen az 1960-as évben vándoroltak el legtöbben a faluból (Kovács–Bognár 2016 35), pedig szakszövetkezet alakult, ami nagyobb gazdálkodási szabadságot engedett nekik, mint a téesznek. Ennek a „szabadságnak” a kihasználására még egy évtizedet várni kellett, de az 1970–1980-as években az is bekövetkezett. Erdőbényén mindenki, aki akart, dolgozhatott a fő munkahelyén, amiért ugyan alacsony bért kapott, de azt kiegészíthette egy további munkával a sajátjában, vagy máséban, ahol azt a munkát az adott körülmények között jól megfizették és így sokan megtalálták a jó helyüket a rendszerben. Ezt a lehetőséget veszítették el a rendszerváltás után, amire nosztalgiával emlékeznek.

A rendszerváltás után az 1949 óta tartó lakosságszám csökkenés odavezetett, hogy a fiatalok tömegesen mentek el, az ottmaradt lakosság pedig egyre jobban előregedett. Ez pedig a lakatlan, olcsó házak megjelenését eredményezte. Az előállt lehetőségre a környező városiak találtak választ: Erdőbényén vásároltak házat, amit felújítva második otthonként hasznosítanak. Majd később megjelentek a városi felső középosztálybeli, a dzsentrifikánsok is, akik már nemcsak házat, hanem szőlőterületeket vásároltak, borkészítéshez láttak, vendégházakat alakítottak ki, mert ők felfedezték, hogy napjainkban Erdőbénye tökéletes választás azok számára, akik a hétköznapi pörgésből kiszabadulva egy kis falu nyugalma vágyának. Ebből viszont nekik jó jövedelmük származik. A dzsentrifikánsok és a helyi lakosok életmódja és értékrendje eltérő, ami először ellentétekhez vezetett, majd lassan egy évtized után elkezdtek az együttműködést építgetni. A múltban úgy alakult, hogy a fejlődést mindig az idegenek hozták el és a helyiek, ha nyitottak feléjük, akkor profitáltak is abból. Az a kérdés, hogy a mostani fejlődés is jó lesz-e az erdőbényei őslakosoknak?

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm mindazoknak, akiket megkérdeztem és feleltek kérdéseinkre. Külön köszönet illeti Szemán Lilla tanárnőt és Dr.Tóth György jegyzőúrát, akik, utólag is készségesen válaszoltak minden Erdőbényével kapcsolatban feltett részletkérdésekre.

Irodalomjegyzék

- BELUSZKY P. (2022): Rendhagyó városok a Hegyalján. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 3. 5–13. <https://www.strategiaifuzetek.hu/archivum>
- BENKŐ Á. – WIRTH P. (2015): Ami megmaradt... hegyaljai zsidó házak. Budapest: Terc Kft.
- DÖVÉNYI Z. (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. Budapest: MTA Földrajztudományi Intézet.
- KIS J. (2006): Borsod-Abaúj-Zemplén megye 1956. Sátoraljaújhely és Szerencsi Járás. Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Füzetek 46.
- KOVÁCS T. (2020): A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása. Budapest: L' Harmattan.
- KOVÁCS T. – BODNÁR Zs. (2016): Erdőbénye: A hagyományos és a posztmodern falu között félúton. *A Falu*, 31. évf. Ősz. 31–48.
- MEDNYÁNSZKY M. (2017): Kőházak. Budapest: TERC Kft.
- NEMES G. – ORBÁN É. – TOMAY K. (2022): Meghasadt valóságok – dilemmák a turizmus és a dzsentifikáció szerepéről a vidék fejlődése kapcsán. *Szociológiai Szemle*, 1. 88–113. DOI:10.51624/SzocSzemle.2022.1.5
- TÓBIÁS A. 2020: Útravaló: A Tokaji borvidék. Tokaj: Kikelet.
- TOMAY K. – VÖLGYI B. 2022: Közösség és dzsentifikáció egy vidéki településen. *Szociológiai Szemle*, 1. 65 – 87. DOI: 10.51624/SzocSzemle.2022.1.4
- ZELENÁK I. 2012: A tokaji aszú titkai. Budapest: Argumentum.

Források

- <http://erdobeny.hu/tortenete-1051425> (letöltve: 2012.12.12.)
- [https://akovekmeselnek.hu/2018/08/20/az-erdobenyei-kolera-oszlop/\(letoltve 2023.04.27.\)](https://akovekmeselnek.hu/2018/08/20/az-erdobenyei-kolera-oszlop/(letoltve%202023.04.27.))
- Magyarország Helységnévtára Erdőbénye
https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=25326 (2023.05.05)
- BAZVM. Lt. VII.109. Az Erdőbényei Római Katolikus Elemi Iskola iratai 1922–1948. Anyakönyvi naplók. 1. kötet.
- BAZVM. Lt.. XXIII. 772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek 2. kötet. 1957.
- BAZVM. Lt.. XXIII. 772. Erdőbényei Községi Tanács jegyzőkönyvek 3. kötet. 1962.
- B.AZM.Lt. XXIV. 888. Az erdőbényei községi begyűjtési megbízott iratai 1952–1953
- NÉDA Hosszú idősoros nemzetiségi adatok Zsidó népesség száma településenként 1840–1941.
KSH Budapest 1993. 368–369.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_nemzetisegi_Zsido_1840-1941/?pg=0&layout=s (letöltve 2022.12.07.)